

UOT:930.22

HEYDƏR ƏLİYEVİN DİL VƏ KÖKÜNDƏ TÜRKÇÜLÜK İDEOLOGİYASI DAYANAN AZƏRBAYCANÇILIQ SİYASƏTİ

Mahirə Hüseynova
ADPU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru
filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı, Azərbaycan
huseynova.mahira@yandex.ru
<https://orcid.org/0000-0002-5135-1666>

Xülasə

Məqalədə Heydər Əliyevin dili və kökündə türkçülük ideologiyasına dayanan Azərbaycançılıq strategiyasından bəhs olunur. Eləcə də dilin təbiəti, onun təkamül və funksional mexanizmləri, spesifik fəaliyyəti, insanın özü qədər mürəkkəb və müxtəlifliyindən, Ümummilli Liderin doğma dilimizi ancaq insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, yüz min illərin ən qiymətli əmanəti kimi qəbul etməsindən və Ulu Öndərimizin həyata baxışından, ümumilikdə həyat fəlsəfəsindən, türkçülük, millətçilik, vətənə bağlılığından söhbət açılır. Çünki Ulu Öndər tərəfindən əsas qoyulmuş bu ideologiya hazırda xalqımızın ideallarına, Ali Baş Komandanın dövlətçilik ideyalarına yol göstərir. Ulu Öndərin ancaq Azərbaycan ədəbiyyatının deyil, Azərbaycan ictimai fikrinin parlaq simaları Mirzə Fətəli Axundov və Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı barədə ayrı-ayrı vaxtlarda münasibət bildirməsi də qətiyyənlə təsadüfi sayıla bilməz. Bu cəhətdən, dövlət müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının layihəsi üzərində geniş müzakirələrin başlaması son yüz ilin əsas sualına cavab tapmaqdan ibarət idi. Bu baxımdan Heydər Əliyev şəxsiyyətinə və fəaliyyətinə məhz bu yöndən yanaşılmalıdır.

Açar sözlər: azərbaycançılıq siyasəti, türkçülük ideologiyası, Ümummilli lider, dövlətçilik strategiyası, mühüm atributlar

Heydar Aliyev's policy of Azerbaijanism based on the language and ideology of Turkism

Mahira Huseynova
vice-rector for international relations of ASPU
doctor of philological sciences, professor
Azerbaijan, Baku

Summary

The article deals with Heydar Aliyev's language and the strategy of Azerbaijanism based on the ideology of Turkism. The nature of the language, its evolution and functional mechanisms, specific activity is as complex and diverse as the person himself, and the fact that the National Leader accepts our native language not only as the most important means of communication between people, but as the most valuable deposit of hundreds of thousands of years, and from the outlook of our Great Leader on life, from the philosophy of life in general Turkism, nationalism, loyalty to the motherland are discussed. Because this ideology, founded by the Great Leader, currently guides the ideals of our people and the ideas of statehood of the Commander-in-Chief. It cannot be considered a coincidence that the Great Leader commented on the works of Mirza Fatali Akhundov and Jalil Mammadguluzade, not only Azerbaijani literature, but also the bright figures of Azerbaijani public opinion. In this regard, in the first years of our state independence, the

beginning of extensive discussions on the draft of the Constitution of the Republic of Azerbaijan was to find an answer to the main question of the last hundred years.

Key words: Azerbaijanism policy, Turkism ideology, National leader, statehood strategy, important attributes

Азербайджанская политика Гейдара Алиева, основанная на языке и идеологии тюркизма

Махира Гусейнова
доктор филологических наук, профессор
проректор по международным связям АГПУ
Азербайджан, Баку

Резюме

В статье говорится о языке Гейдара Алиева и стратегии азербайджанства, основанной на идеологии тюркизма. Природа языка, его эволюция и функциональные механизмы, конкретная деятельность так же сложны и разнообразны, как и сам человек, и то, что Национальный Лидер воспринимает наш родной язык не только как важнейшее средство общения между людьми, но и как обсуждаются ценнейший вклад сотен тысяч лет, а также взгляды нашего Великого Вождя на жизнь, философия жизни в целом тюркизм, национализм, верность Родине. Потому что эта идеология, заложенная Великим Вождём, в настоящее время руководит идеалами нашего народа и идеями государственности Главкомандующего. Нельзя считать совпадением то, что Великий Лидер прокомментировал произведения Мирзы Фатали Ахундова и Джалила Мамедгулузаде, не только азербайджанской литературы, но и ярких деятелей азербайджанского общественного мнения. В связи с этим в первые годы нашей государственной независимости началось широкое обсуждение проекта Конституции Азербайджанской Республики с целью найти ответ на главный вопрос последних ста лет.

Ключевые слова: политика азербайджанизма, идеология тюркизма, общенациональный лидер, стратегия государственности, важные атрибуты.

Aktuallıq. Müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin təməl prinsiplərinin qurucusu Heydər Əliyevin xarakterindən irəli gələn və sistemləşdirilərək onun həllini hədəfləyən konsepsiyada dil xüsusi yer tutur. Bu, Ümummilli Liderin milli dövlətçilik strategiyasının başlıca xəttidir. Əlbəttə, dil praktik, insan həyatının şüurlu, real prosesidir və burada dilin insan mədəniyyətində ən mühüm işarə sistemi, şifahi ünsiyyət və konseptual düşüncənin həyata keçirildiyi təcrübənin bölünməsi, təsnifatı və fərdi qeydlər vasitəsi olduğu mübahisəsiz həqiqətdir.

Annotasiya. Dilin təbiəti, onun təkamül və funksional mexanizmləri, spesifik fəaliyyəti insanın özü qədər mürəkkəb və müxtəlifdir. Buna görə dilin mahiyyəti yalnız insanın nitq etnogenezinin idrak prosesində aşkar edilə bilər. Eyni dərəcədə bu, Ulu Öndərimizin baxışlarında və ümumən, həyat fəlsəfəsində insanın şəxsiyyətini nəinki ifadə edən, onun daxili portretini ən kiçik detallarına qədər təqdim edən başlıca vasitələrdəndir. Mütləq təfəkkür tərəfindən həyata keçirilən özünüdərk etmə prosesindən söhbət gəndə, məhz dil bu prosesin həm başladığı, həm də bitdiyi xarici təzahürün imtiyazlı forması olur.

Metod. Müqayisəli-məntiqi, təsviri və qarşılaşdırma metodlarından istifadə edilmişdir.

Giriş. Ulu öndərin həyata baxış fəlsəfəsinin əsasında dilinə, xalqına sevgi durur. Hər bir məqamda, istər böyük dövlət xadiminin müasirləri, istərsə də nadir siyasətçilərdən biri kimi beynəlxalq miqyasda qəbul edilən təkrarsız fikir yiyəsinin mənəvi sərvətini izləyən milyonlarla

insanı bu cəhət cəlb edib: Ümummilli Lider doğma dilimizi ancaq insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, yüz min illərin ən qiymətli əmanəti kimi qəbul edir və onun qorunması, inkişafı naminə əlindən gələni əsirgəməirdi.

Ümummilli Lider bunlardan əlavə, Azərbaycan dilinin aşkar və qeyri-aşkar şəkildə təqib olunmasının, diskriminasiyaya məruz qalmasının köklərini, bunun arxasında dayanan məqsədləri bilir, lakin dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonrakı illərdə bildiklərini çatdırırdı. O amillərdən birinin və bəlkə də birincisinin ən vacib şərtlərindən olan geopolitikanın oynadığı mühüm rolü örtülü və açıq şəkildə dilə gətirirdi. Bu cəhətdən, Ulu Öndərin ancaq Azərbaycan ədəbiyyatının deyil, Azərbaycan ictimai fikrinin parlaq simaları Mirzə Fətəli Axundov və Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı barədə ayrı-ayrı vaxtlarda münasibət bildirməsi də qətiyyənlə təsadüfi sayıla bilməz. Bu cəhətdən, dövlət müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının layihəsi üzərində geniş müzakirələrin başlaması son yüz ilin əsas sualına cavab tapmaqdan ibarət idi. Həmin müzakirələrin birində, Ümummilli Lider ölkə ziyalılarından da qatıldığı Konstitusiya layihəsini hazırlayan komissiyanın iclasında komissiya üzvlərini və dəvət olunan qonaqları emosionun səsinə çox məntiqin diqtəsini dinləməyi məsləhət görürdü: “Bizə "azərbaycanlılar" da demirdilər, bəlkə türklər deyirdilər. Amma çox vaxt deyirdilər ki, biz müsəlmanıq. Nəhayət, XX əsrin axırlarında biz bu məsələləri tam aydınlaşdırmalıyıq və bu məsələyə nöqtə qoymalıyıq ki, bütün söz-söhbətə son qoyulsun. Siz hansı qərarı qəbul etsəniz, həmin qərarı biz konstitusiyaya yazarıq. Ancaq iki kəlmə onu demək istəyirəm ki, mən bu danışdığımız dili - buna hansı dil deyirsiniz deyirəm – çox gözəl dil hesab edirəm. Dilimiz zəngindir, çox ahəngdar dildir, dilimizin söz ehtiyatı çox böyükdür. Qrammatika sahəsində həddindən artıq böyük nailiyyətlərimiz var. Şəxsən mən bu dili sevirəm” (3).

Bu, azərbaycançılığın mühüm atributlarından olan ümumazərbaycançılıq hisslərinə, Azərbaycan dilinə və milli şüuruna, mədəniyyətin, mənəvi dəyərlərin, zamanın sınaqlarından çıxmış ənənələrin inkişafına, həmçinin, dünyanın harasında yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlının qürur mənbəyinə çevrilməsi üçün çalışan dövlət xadiminin publik etiraf etdiyi həqiqətlərdən biri idi. Bu, ana dilinə bağlılıqdan əlavə, o dilin imkanlarına bələd olan, onun inkişafının, ümumilikdə, millətin inkişaf səviyyəsi ilə üzvi bağlılığına ancaq intuitiv deyil, elmi şəkildə inanən müdrik insanın ifadə edəcəyi fikirlərdir. Xatırladaq ki, Azərbaycanda, nominal dövlətçilik atributları ilə mövcud olan Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasında hakimiyyətdə olduğu illərdə Ümummilli Liderimizin ancaq dilimiz deyil, ədəbiyyat və mədəniyyətimizin, xalqın mənəvi göstəriciləri olan dəyərlərin təbliği üçün fundamental addımlar atan siyasətçi müstəqil Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları - öz müasirləri və gələcək nəsillər üçün azərbaycançılığın, geniş mənada, türkçülüynün əsas prinsiplərini yada salırdı. Ulu Öndər özünəməxsus müdrikliklə Sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi vaxtlarda atdığı addımların genoloji bölgüyə əsasən türk dillərinə mənsub olan Azərbaycan dilinin başqa dil qruplarında olduğu kimi, leksik, morfoloji və sintaktik cəhətdən türk dilinə çox yaxın olduğunu diqqətə çatdırır, lakin bununla bərabər, canlı orqan olan “dil”lərin özünün də induvidium olduğunu diqqətə çatdırır, ona görə də onun keçdiyi yolun tarixin unudulmazlığını diqqətə çatdırırdı: “Tarixi dəyişdirmək olmaz. Bizim dilçilərin, alimlərin xatirində olmalıdır ki, deyərsən, 70-ci illərin axırı idi – dövlət mükafatları verilirdi. Biz xüsusən Azərbaycan dili haqqında kitab yazmış böyük bir kollektivə dövlət mükafatı verdik. Bu mükafatı onun müəllifinə görə yox, əsərin özünə və bu kitabın dilimizin təhlilinə həsr olunmasına görə verdik” (1, 54).

Ümummilli Lider “tarixi dəyişmək olmaz”- deyərkən nə qədər haqlı idi!

Bu o tarixdir ki, XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq 20-ci əsrin sonlarına qədər, iki yüz ilə yaxın müddətdə davam edən, “Linqvistik dönüş” adlanan prosesin dilin məntiq vasitəsi ilə elmləşdirilməsindən tutmuş, analiz fəlsəfəsi çərçivəsindəki ilkin uğurlarını qazanmaqla, linqvistik intuisiyalarına, ontoloqizasiyasına qədər uzanıb. O proses XIX əsrin ortalarında fenomenal alim Mirzə Kazım bəyin linqvistik yanaşmalarında özünü göstərən dil paradigması, strukturalizm və hermenevtika, semiotika, kibernetika, modal məntiqinin türk dillərinin qrammatikasına ilkin baxışları idi. O baxışlar sonradan sistem şəklinə düşəcək, türk dilçiliyi üçün başlıca istinad nöqtəsinə çevriləcək.

Bunlar sonralar baş verəcək.

Onda türk dünyasının ən böyük şərqşünası bir neçə ildən sonra nəinki Rusiya imperiyasının hüdudlarında, həmçinin Avropada elmi araşdırmalar üçün ən nüfuzlu mükafatlardan hesab olunan Demidov mükafatına layiq görülmək “Türk-tatar dillərinin qramatikası” adlı fundamental elmi monoqrafiyasını yazırdı. Xatırladaq ki, imperiyasında əksər türk dillərinin “Tatar” və ya “Türk-tatar” adlı vahid dilin ayrı-ayrı dialektləri kimi qəbul olunurdu. Bu əsərində Kazımbəy osmanlı, azəri və digər türk dillərinin və ya o zaman deyildiyi kimi dialektlərinin fonoloji, morfoloji və sintaktik təhlil və müqayisəsini aparırdı. O faktı xatırladaq ki, əsər 1846-cı ildə ikinci dəfə nəşr olunur və Qərbi Avropada türk dilləri barəsində ən zəngin elmi mənbə kimi geniş marağa səbəb olub. Böyük tədqiqatçının XIX əsrin ortalarında “Türk dillərinin öyrənilməsində kurs dərsləri”, o dövr üçün mükəmməl sayılan, 6700 sözdən ibarət rus-türk lüğətinin nəşr etdirməsi ümumtürk dillərinin qrammatikasının elmi-metodik əsaslarının yaradılması, türk millətinin həyati əhəmiyyətli vahid elmi-mədəni dəyərlər layihəsinin həyata keçirməsi baxımından əhəmiyyətli idi.

Bu zamanları türkçülük ideologiyasının elmi şəkildə təşəkkül tapması dövrü də adlandırmaq olar.

Bu, həmin ideologiyadır ki, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda meydana çıxdığı, hətta zamanının bəzi kütləvi-informasiya vasitələrində dövrünün ziyalı təbəqəsi arasında ciddi polemikaların mövzusunə çevrilən, bu bölgədə yaşayan, etnik türk olan, lakin “tatar”, “türk” və “müsəlman” çağırılan, özlərinin böyük əksəriyyətinin məmnuniyyətlə “müsəlmanam” - deyən azərbaycanlılar elmi metodologiya əsasında yox, daha çox qabaran milli hisslərin təsiri ilə yeni prosesə impuls verirdi. Bu mənzərənin hökm sürdüüyü vaxtlardan əsrlər sonra 1990-cı illərin əvvəllərində, dövlət müstəqilliyimizin yenidən bərpa olunduğu, yaranmış tarixi şansın bərqərar etdiyi eyforik vəziyyətdə qəbul edilmiş qərarlara dövlətçilik tənqidi süzgəcindən baxmaq zərurəti yaranmışdı. Ümummilli Liderimiz Azərbaycanın dövlətçilik konsepsiyasına məhz bu nöqtədən yanaşdı və nə qədər haqlı idi!

1995-ci il oktyabrın 31-də Azərbaycan Respublikasının yeni konstitusiya layihəsində dövlət dili haqqında maddənin müzakirəsi zamanı söylədiyi nitqində Ulu Öndər bunu nəzərdə tutaraq məsələnin nə dərəcədə əhəmiyyətli və həssas olduğunu, belə vəziyyətdə hisslərlə qərar verməyin düzgün olmadığını diqqətə çatdırırdı: “Məsələ belə olmuşdur. Milli Məclisdə Azərbaycanın dövlət dili məsələsi müzakirə olunarkən Məclis üzvlərindən biri deyib ki, gəlin yazaq "Azərbaycanın dövlət dili Azərbaycan türk dilidir", başqa birisi deyib ki, niyə belə yazırıq. Yazaq ki, "türk dilidir". Mübahisə gedibdir – mən bütün stenoqrama baxmışam. Kim necə çıxış edib, hamısı məlumdur. Bir qismi buna etiraz edibdir, bir qismi isə əvvəlki təklifdən də qabağa gedərək deyib ki, yazaq "bizim dilimiz türk dilidir". Hər bir şey etmək olar, əgər doğrudan da o, həqiqətə və bizim məqsədlərimizə uyğundursa. Ancaq belə məsuliyyətli işləri çox ağıllı, bacarıqlı, eyni zamanda xalqın iradəsinə əsaslanaraq görmək lazımdır” (4).

Bunları xatırladarkən Ümummilli Lider XX əsrin əvvəllərində Çar Rusiyasının tərkibindəki Azərbaycanda gedən, əslində, mədəni muxtariyyətin tələbləri səviyyəsinə qalxmayan adi insani arzuların boy verdiyi məqamlara işarə edirdi. O zamanlara ki, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda müşahidə edilən intellektual partlayış yeni ideallar yaratmaqla bərabər, dilin saflaşdırılması fonunda türkcülük ideologiyasının əsaslarını yaratmağa çalışır, azından onun qurulmasına impulslarını verəcək mənbələrin axtarışına çıxırdılar. Bu, cəmiyyətdə ilk dəfə sosial məsələ səviyyəsinə qaldırılan, ətrafında ölkənin əsas ziyalılarının polemikaları ilə müşahidə edilən ilk hadisələrdən biri də sayıla bilərdi. Bu müzakirələrdə “Həyat” qəzetinin mövqeyini müəyyənləşdirən Əli bəy Hüseynzadə və “Tərcüman”ın baş redaktoru İsmayıl bəy Qaspiralı xüsusilə fərqlənirdi. Diqqətçəkən məqamsa ondan ibarət idi ki, ümumtürk ədəbi dil konsepsiyasını irəli sürən hər iki ictimai xadim öz mülahizələrini *“bütün türklər vahid millətdir və buna görə də vahid dilə, yazı mədəniyyətinə malik olmalıdırlar”* mövqeyi ilə əsaslandırmağa çalışsalar da, prosesin dialektik inkişaf prinsipləri ilə getmədiyini müşahidə edənlər də vardı. Onlardan biri, Azərbaycan ictimai fikrində parlaq iz buraxmış Məhəmməd Əmin Rəsulzadə həmin mövqeyi müdafiə edənlər sırasında "bir tərəfdən rus ədəbiyyatı, digər tərəfdən də Osmanlı ədəbiyyatı təsirində bulunan" (Rəsulzadə, Məhəmməd Əmin. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı: Elm. 1990. səh. 16.) şair və jurnalist Məhəmməd Hadinin olduğunu deyirdi.

Cəmiyyətin ziyalıları arasında bu məsələyə münasibət bildirən ancaq Məhəmməd Əmin Rəsulzadə deyildi, ölkənin yazıçı, jurnalist, ümumiyyətlə, ədəbiyyatla bu və ya digər mənada bağlı şəxslər də vardı. Onların polemika mövzusu olan məsələ ilə bağlı klassik ədəbi nümunələr yaradan Cəlil Məmmədquluzadə, Azərbaycanın müasir peşəkar musiqi sənətinin banisi olmaqla bərabər, peşəkar jurnalistikamızda da ictimai-siyasi mövzulara aid felyetonların müəllifi ÜzeyirHacıbəyov, milli ədəbi tənqidin banisi Firudin bəy Köçərli, cərgəsində Ömər Faiq Nemanzadə, Mahmud bəy Mahmudbəyov, Sultan Məcid Qənizadə, Qafur Rəşad Mirzəzadə və digər şəxslər çıxış edirdi. Yeri gəlmişkən, fenomenal istedad sahibi Üzeyir Hacıbəyovun bu mövzu ətrafında qələmə aldığı, bütün zamanlar üçün ancaq Azərbaycan publisistikasında deyil, dünya jurnalistikasında qalacaq nümunələrdən olan “Nərdivan”, “Müsəlmanın işi” və digər felyetonlarında təkcə həmin zamanlar üçün aktual olan polemika mövzusu deyil, az qala milli mentalitetə çevrilə biləcək naqisliklər təqdim edilir, incə yumor hissini qatıldığı sarkazmla gerçəklikləri nəzərə çatdırır və öz müasirlərinə çağırışlar edirdi.

Qeyd edək ki, həmin vaxtlar üçün baş verənlər yerli ədəbiyyatda və yaxud yeni-yeni formalaşan mətbuatda linqvistik dönüşü vəzifə olaraq qarşıya qoymur, dilin geniş mənada cəmiyyətdə oynadığı rolun fəlsəfi təhlilinə də həsr olunmurdu, lakin baş verən prosesin predmeti cəlbədicidir. Bunun sabaha hesablanan, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda yaranmağa başlayan ideallardan doğan mənəvi perspektivləri dil inqilabını zəruri edirdi. Bu, mənsub olduqları millətin maarifçilik yükünü çiyinlərinə götürən mücahid ziyalıların söyləri və qazanılan nailiyyətləri sayəsində Azərbaycanın ozamankı mənzərəsini şərtləndirən, nəticədə formalaşan linqvistik tablolu yaradırdı. Həmin tablo müasirlərinə yeni, keçilməli olan yolun istiqamətini göstərməklə bərabər, doqmatik sistemlər kənara itələyən, əvəzində cəmiyyətdə rasionallıq anlayışını dəyişdirən sistemə fəlsəfi münasibəti bərqərar etməyə çağırış idi. Bunun nəticələrini sosial hadisələrin əsas generatoru olan dil fenomeninə baxışların dəyişməsində, yaxın 30 ildən fərqli olaraq Azərbaycan dilinin mətbuat, daha geniş mənada ifadə etsək, publisistik dilə çevrilməsi prosesində müşahidə etmək olardı.

Bunlar XX əsrin əvvəllərində baş verirdi və nə cür effekt doğurmasından asılı olmayaraq,

başlanan hərəkət həmin vaxtlar Azərbaycanı üçün müəyyən ənənələrin bünövrəsinə çevrildi. 1918-ci il mayın 28-də elan olunan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin fəaliyyətə başladığı ilk aylarda həyata keçirməyə başladığı təhsil siyasəti məhz həmin bünövrə üzərində qurulurdu. Cəmi 23 aylıq mövcudluğu dövründə əsas faktor kimi qəbul edilən türkçülük ideologiyasının ilkin işartılarının görünməsi buna görə idi ki, dialektik inkişafın təzahürü kimi qəbul edilirdi. Bu ideologiyanın qısa zamanda ancaq Azərbaycan cəmiyyətində rişələr atmasını təsdiq edən faktorlardan idi ki, Cümhuriyyət hökumətinin süqutundan 6 il sonra, 1926-cı il fevralın 26-da başlayan, 9 gün çəkən Birinci Türkoloji Qurultay Bakıda keçirildi. SSRİ ərazisində yaşayan türk xalqlarının tarixi, ədəbiyyatı, dili, əlifbası, etnoqrafiyası və mədəniyyəti ilə bağlı yaxın gələcək üçün düşünülmüş bir sıra mühüm və əhəmiyyətli qərarların qəbul edildiyi qurultayın Azərbaycanda keçirilməsi buna görə təsadüfi deyildi. Heç həmin qurultaydan 5-6 il sonra Azərbaycanda başlayan repressiya dalğasını da təsadüfi hesab etmək olmazdı. Ümummilli Lider Heydər Əliyev bütün bunlar barədə ancaq SSRİ ətrafındakı dəmir pərdələr qaldırıldıqdan sonra ictimai, daha sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti postunda dövlət xadimi olaraq açıq danışa bildirdi. Ulu Öndərin anoloji çıxışlarından biri 1999-cu il fevralın 16-da, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında oldu. Tarixə ekskursolan həmin dərin məzmunlu çıxışında Ümummilli Lider ilk olaraq dastanın ancaq azərbaycanlıların deyil, türkdilli xalqların tarixində oynadığı rol barədə söhbət açaraq onunmisilsiz əhəmiyyətini qeyd edirdi: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin, elminin, ədəbiyyatının ən görkəmli, ən parlaq abidəsidir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının fəvqəladə əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o bizim tariximizin 1300 illik dövrünü həm əks etdirir, həm də bir daha təsdiq edir. O, tarixi köklərimizi dünyaya göstərir, oğuz, türkmənşəyimizi və zəngin tariximizi sübut edir. Bunlar bizim hamımız üçün, xalqımızın bu günü, gələcəyi üçün əhəmiyyətlidir” (“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında Prezident Heydər Əliyevin nitqi. “Xalq qəzeti” 17 fevral 1999-cu il).

Tarixi dastanın, xalqımızın yaşadığımız eranın birinci minilliyinin ikinci yarısında yaratdığı, maddi-mənəvi sərvətlərimizin akkumulyasiyası hesab olunacaq şifahi ədəbiyat nümunəsi barədə danışarkən Ümummilli Liderimiz böyük qürurla bir daha türk mənşəyimizi xatırladırdı. XX əsrin 30-cu illərində dastanın taleyində yaşanmış repressiya məqamlarının məhz bu mənşə ilə əlaqələndirən Heydər Əliyev ən yaxın tariximizin müəyyən məqamlarında başlayan və onilliklər boyu davam edən bu münasibətin fəsadlarını da qeyd etməyi lazım bildirdi: “Bizim Azərbaycanın üzərinə pantürkizm damğası vurulduğuna, Azərbaycanda çox dəyərli insanlar pantürkist adı ilə həbs olunduğuna, repressiyaya məruz qaldığına, əsərlər, kitablar dağıdıldığına görə alimlərimiz, ictimai xadimlərimiz «Kitabi-Dədə Qorqud» haqqında təşəbbüs qaldırmağa bəlkə də cəsarət etməyiblər. Mən bunu belə izah edə bilərəm. Ancaq biz eyni zamanda onu da qiymətləndirməliyik ki, bir çox alimlərimiz, yazıçılarımız bu mövzuya xüsusi fikir vermişlər, əsərlər yaratmışlar və «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanı Azərbaycanın həyatında, ədəbiyyatında yaşamış və inkişaf etmişdir.

«...Həmid Araslının, Məmmədhüseyn Təhmasibin, Əbdüləzəl Dəmirçizadənin və başqa alimlərin yazdıqları əsərlər «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının elmi tədqiqi və geniş təbliğ edilməsi üçün böyük xidmətlər göstərmişdir” (“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında Prezident Heydər Əliyevin nitqi. “Xalq qəzeti” 17 fevral 1999-cu il).

Bu, böyük türk dünyasının azman şəxsiyyətlərindən biri olan Prezident Heydər Əliyevin

dövlət müstəqilliyimizin bərpasınadək Azərbaycançılıq və bu kontekstdən türkcülük istiqamətində göstərdiyi fəaliyyətinə impuls verən motivlər idi. Həmin motivlərin generasiyası mənəvi zənginlikdən və o zənginliyin yaratdığı keyfiyyətlərdən irəli gəldiyini təsdiq edən amillərdən biri Ümummilli Liderin Azərbaycanda siyasi hakimiyyətinin birinci mərhələsi üçün xüsusilə xarakterikdir. Ulu Öndərin həmin fəaliyyəti dövrünü təsdiq edən kifayət qədər faktlar var və onlardan biri 1970-ci ildə SSRİ Elmlər və Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyalarının birgə nəşr etdiyi "Sovetskaya tyurkologiya" jurnalıdır. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, keçmiş SSRİ-də yaşayan türk xalqlarının ədəbiyyat və dilinin tədqiqi ilə məşğul olan alimlər - dilçi, etnoqraf, tarixçilərlə bərabər şair, yazıçıların da iştirak etdiyi I Türkoqoloji qurultayın Bakıda keçirilməsinə, Azərbaycanın türkologiyasının müxtəlif sahələrinin araşdırılması üzrə dominant mövqedə olmasına baxmayaraq, Moskva 1960-cı illərin sonlarında çapı planlaşdırılan jurnalın Bakı şəhərində nəşr olunmasında tərəddüd göstərirdi. Məhz Azərbaycanın gənc və parlaq rəhbəri Heydər Əliyevin məsələyə qarışmasından sonra jurnalın Bakıda nəşr olunması məsələsi həll edildi. Nəhayət, "Sovetskaya tyurkologiya" jurnalı 1970-ci ilin aprel ayında görkəmli dilçi-türkoqoloq, filologiya elmləri doktoru, Əməkdar elm xadimi, professor, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının dilçilik üzrə həqiqi üzvü Məmmədəğa Şirəliyevin redaktorluğu ilə nəşrə başladı. Həmin məqamları Ulu Öndər 30 ildən sonra bu cür xatırlayacaq:

"Azərbaycanda türkologiya da çox inkişaf edibdir. Keçmiş Sovetlər İttifaqının ərazisində türkologiyaya demək olar ki, Azərbaycan qədər fikir verən olmayıbdir. Təsadüfi deyildir ki, Sovetlər İttifaqında buraxılan yeganə "Türkologiya" jurnalı Azərbaycanda nəşr edilirdi. İndi də nəşr olunur. Yəni bu sahədə bizim böyük nailiyyətlərimiz var. Alimlərimiz, bilikli adamlarımız və belə zəngin dilimiz var" (2).

Hikmətli olduğu qədər də ibrətamiz, əmələ söykənən və insanlara çağırışla dolu sözlərdir. Bu, 1993-cü ildə Azərbaycanda ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə gələn, Ölkəmizin vətəndaşlarını dil, din, etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, dövlətçiliyimiz ətrafında birləşdirən Ümummilli Liderin, öz tarixi köklərini və bu köklərdən su içən mənəvi dəyərləri uca tutan, bütün türk dünyasına qucaq açan, Azərbaycanla qardaş Türkiyəni nəzərdə tutaraq sonrakı varlığımızı "Bir millət, iki dövlət"- sloqanında ifadə edən böyük insanın həyat baxışları idi. Bu baxışlardan yaranan azərbaycançılıq ideologiyası isə öz kökünə - türkcülüyə bağlılığını ehtiva edən idarəçilik institutudur.

Nəticə. Bunları nəzərdə tutan Heydər Əliyev siyasi xəttini ardıcıl olaraq davam etdirən Prezident İlham Əliyev onun müstəqil dövlət quruculuğu yolundakı nəzəri və praktiki irsinə qiyməti bu cür verir: "1993-2003-cü illər ölkəmizdə sabitlik və inkişaf illəri kimi tarixdə qalacaqdır. Çünki məhz o illərdə dövlətçiliyin əsasları qoyuldu, Azərbaycan dövləti quruldu, 1995-ci ildə müstəqil dövlətin Konstitusiyası qəbul edildi, dövlətçiliyin ideoloji əsasları - azərbaycançılıq məfkurəsi formalaşdırıldı... Heydər Əliyev tərəfindən yaradılan bu əsaslar hazırda Azərbaycan xalqına yol göstərir".

Həmin yanaşmaların məntiqi nəticəsi 2020-ci il sentyabr ayında tarixi və hüquqi ərazilərimizi 30 il işğalda saxlayan Ermənistan Respublikası ilə 44 günlük müharibədə tarixi zəfərimiz, 2021-ci ildə prezidentlər İlham Əliyev və Rəcəb Təyyub Ərdoğanın imzaladığı Şuşa Bəyannaməsi, 2023-cü il sentyabr ayında Şərqi Zəngəzurda aparılan 23 saatlıq antiterror əməliyyatından sonra Xankəndində qaldırılan bayrağımız və 35 ildən sonra ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpası oldu.

Ədəbiyyat

1. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. Bakı, “Azər nəşr”, 1997.
2. Hüseynova M. Missiya. Bakı, ADPU nəşriyyatı, 2019.
3. Timuçin Əfəndiyev “H.Əliyev və milli-mənəvi dəyərlərimiz” Monoqrafiya, Bakı, 2011.
4. Xudiyev N. “Heydər Əliyev və dil siyasətinin uğurları”. Yeni Azərbaycan qəzeti, Bakı, 2016, 14 dekabr.

10.10.2023

20.11.2023